

Sosyalist Realizm Kavramının Ortaya Çıkış Süreci*

Erdoğan UYGUR**

Özet: Rusya'da Bolşevik ihtilâlinin gerçekleşmesinin (1917) ardından, yeni insanın, yeni toplumun ve Sovyet kültürünün oluşturulması amaçlanır. İlkeleri Komünist Partisi yöneticileri ve sosyalist teorisyenler tarafından belirlenen toplumsal yapılanma programının hayata geçirilmesinde sanat ve edebiyat adamlarına önemli vazifeler yüklenilir.

Çalışmamız, bu program kapsamında sosyalizme özgü bir edebî akım olarak nitelendirilen sanat ve edebiyatta *sosyalist realizm* kavramının, Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkış süreci üzerine kuruludur.

Anahtar Sözcükler: Sovyet Edebiyatı, realizm, sosyalist realizm, sosyalist kimlik, kültür.

Abstract: The chief aim of the Bolchevist Revolution was to create a new type of men and a new society within the framework of sovietique culture. The quoted social reconstruction programme was planned by the authorities of the Communist Party and the socialist theoreticians. In line with the objective of the revolutionists, considerably great part of the task was undertaken by the men of arts and men of letters in particular.

This work dwells mainly on the emergence period of *socialist realism* (a literary school special to socialism) in the soviets.

Key words: Soviet literature, realism, socialist realism, socialist identity, culture.

Giriş.

Çalışmamızda, küresel sanat ve edebiyat alanında oldukça derin izler bırakan ve Sovyetler Birliği'nde devlet realizmi olarak nitelendirilen *sosyalist realizm* anlayışının ortaya çıkışı aşamasında,

---

* Yayımlandığı yer: Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi-Turkish Journal of Social Research, yıl 9, sayı 1-2, 23-30 (Nisan-Ağustos 2005).

** Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
uygur@humanity.ankara.edu.tr

Rusya’da sanat ve edebiyat adamlarının bu sürece ilişkin faaliyetleri ana hatlarıyla incelenecektir. Bir başka ifadeyle, *ideolojik edebî akım* olarak da nitelendirebileceğimiz bir gerçekçilik anlayışının ortaya konulması aşamasında sanat ve edebiyat adamının bireye, topluma ve dünyaya bakış açısını belirleyen düşüncelerin ve ilkelerin vücut bulması üzerinde durulacaktır.

A. Edebî Örgütler ve Faaliyetleri.

Marks ve Engels kültür, sanat ve edebiyat konularında çok fazla ve ayrıntılı görüş beyan etmezler. Marks kültür, sanat ve edebiyat için teoriler üretmekten ziyade içinde yaşadığı 19. yüzyıl Alman burjuva toplumunun kültür ve edebiyat ürünlerini eleştirmekle yetinirken, Engels toplumsal hareketliliği ekonomik gerekçelere dayandırır. Ona göre “siyasî, adli, felsefî, dinî, edebî ve artistik gelişmeler ekonomik gelişmelerle bağlantılıdır” (Champarnaud, 1975: 29) ve “edebiyat ve sanat sosyal ilişkilerin yansımalarından ibarettir.” (Champarnaud, 1975: 32).

1917 Ekim İhtilâli ile tarih sahnesine çıkan Sovyetler Birliği’nde kültür, sanat ve edebiyatın proleter temeller üzerinde yapılanmaya başlayacağına dair ilk somut göstergeler, ihtilâlin mimarı Lenin’in düşüncelerinde açık bir şekilde görülür. Lenin, kültürü burjuva toplumunun ürünü olarak nitelendirir. Millî kültürler ise bir burjuva aldatmacasıdır. Dolayısıyla proleter kültürün inşası kaçınılmazdır. Bununla birlikte, proleter kültür insanlığın bilgi birikiminin mantıksal gelişimi olmalıdır. Bir başka ifadeyle, ilkel kültürden ideolojik kültüre doğru yönelme gerçekleşmelidir. Bunu başarmak için kapitalizmin mirasından yararlanmak ve bünyesinde proleter kültürü oluşturmaya yönelik kıymetlere sahip çıkmak gerekir (Champarnaud, 1975: 74-76). Bu bağlamda Lenin, entelektüellerin temsil ettiği kapitalist kültürden yararlanılmadığı takdirde, gerçek anlamda iktidar olunamayacağını dile getirir. Bu görüşe koşut olarak, Fransız devrimci Marcel Martinet eski kültürün yok edilmesi yerine burjuvanın ve kapitalizmin gölgesinden arındırılarak insanlığın gelişimine katkıda bulunulması gerektiğini ifade eder (1935: 24-25).

Çarlık Rusyasında Bolşevik ihtilâlinin gerçekleşmesinin ardından idarî ve ekonomik değişikliklerin yanı sıra proleteryanın devrimci dünya görüşü olan Marksizm-Leninizm mefkûresi, Sovyet rejiminin fikrî esaslarını oluşturduğu için (İbrahimov, 1961: 110) kültürel değişim faaliyetlerinin de Komünist Partisi programına uygun

bir şekilde yürütülmesi planlanır. Bu amaçla, Proleter Yazarlar Birliği'nin, 1921'de küçük bir işçi-şair grubunun temsilcileri tarafından temelleri atılır. Bu birlik 1928'e kadar Proleter Panrus Yazarlar Birliği; 1932'ye kadar da Rus Proleter Yazarlar Birliği adıyla faaliyet gösterecektir. 1932'den sonra ise Proleter Yazarlar Birliği adı altında Sovyetler Birliği'ndeki edebî faaliyetlerin idare edildiği ana mekanizma işlevini görmeye başlayacaktır (Aucouturier, 1988: 29). Bu birliğin faaliyete geçmesiyle Sovyet edebiyatçısının tarafsız olamayacağı, yeniden yapılanmaya katkıda bulunabilmesi için partili olmasının gerekliliği üzerinde durulur ve edebiyat adamlarına ideolojik yükümlülükler getirilir (Dadaşzade, M. A ve Talıbzade, K., 1964: III-IV).

1917'nin genç kuşaağı olan küçük burjuvanın mütevazı liselileri arasından, devrimin etkisiyle bolşevik olan Dimitri Furmanov (1891-1926), Aleksandr Fadayev (1901-1956), Fiodor Raskolnikov (1892-1939), Aleksandr Bezymenski ve Leopold Averbakh gibi yazar, şair ve eleştirmenler *Komünist Gençlik Örgütü* (Komsomol)'nün kuruluşunda faal olarak görev alırlar ve 1922'den itibaren Komsomol'un ilk matbuat organlarından biri olan aylık *Genç Bekçi* adlı dergiyi çıkarmaya başlarlar (Aucouturier, 1988: 30). Aynı şekilde, 1921'de Lenin'in izniyle Gorki'nin idaresinde *Kızıl Topraklar* (Krasnaja nov) adında yarı resmî aylık bir dergi yayın hayatına başlar (Aucouturier, 1988: 33).

Marksizmin edebiyata ilk uygulanma teşebbüsleri bolşevik partisinden bağımsız hareket eden ve proleter kültür anlamına gelen Proletkült hareketinin yöneticileri ve militanları aracılığıyla gerçekleşir (Aucouturier, 1988: 21). Bu hareketin liderlerinden Bogdanov (1873-1928) ve Lunaçarskiy (1875-1933) bolşevik partisinin güncel vazifelerinin şöyle olması gerektiğini belirtirler: "Proleter bilimi geliştirmek, proleter ortamdaki yoldaşlık ilişkilerini güçlendirmek, proleter felsefeyi hazırlamak, sanatı proleter idealler ve tecrübelere yönlendirmek" (Aucouturier, 1988: 24).

18 Haziran 1925'te Komünist Partisi'nin sanat-edebiyat-siyaset ilişkisini ortaya koyan talimatı yayımlanır. Buna göre, bu sahalarda sosyalizm fikirlerinin tebliği ve Sovyet hayatının terennümü yanında burjuvaya ait fikirler de kendini gösterir. Bunu engellemek için işçi sınıfı yaratıcılık sahasına el atmalı, proleter sanatı ve edebiyatı egemen hâle gelmelidir (Hacıyev, C. X., Dadaşzade, M.

A., 1969: 21). Devrimci fütürist Rus şairi Mayakovski (1893-1930) “bize gerekli olan, insan dehâsının canlı bir fabrikasıdır, ölü eserlerin yok olup gittiği ölü bir sanat tapınağı değil. [...] Sanat, her yerde sergilenmeli, sokaklarda, tramvaylarda, fabrikalarda, atölyelerde ve işçi evlerinde. Sanat müzeler gibi cansız tapınaklarda yoğunlaşmamalı.” (Aucouturier 1998: 11) der. Yine Mayakovski, *Sanat Ordusunun Günlük Vazifesi* adlı şiirinde “Sokaklar fırçalarımız / Meydanlar paletlerimiz” diyerek sanat ve edebiyatın her mekâna nüfuz etmesinin gerekliliği üzerinde durur (Aucouturier 1998: 11).

“Bolşevikler için kültür devrimi sanat ve eğitim alanlarından ibaret değildir. [...] Bolşevikler tiyatrodan aileye, edebî tenkitten şehirciliğe, sinemadan iş düzenlemesine kadar topyekün bir değişim düşüncesindedirler. Yeni bir insan yaratmak, yeni bir yaşam biçimi, yeni bir byt* oluşturmak söz konusudur.” (Champarnaud, 1975: 11). Bunu gerçekleştirmek için 1923’ten itibaren Komünist Partisi’nin Sovyetler Birliği’ndeki edebî grupları sansür mekanizmasıyla sıkı bir kontrol altına görülür. Bukharin (1888-1938) Şubat 1923’te *Proleter Devrim ve Kültür* adlı yayımlanmamış diskurunda kültür sorununu Sovyetler Birliği’nin temel sorunu olarak gördüğünü söyler (Champarnaud, 1975: 147-149).

Edebî alandaki bu hareketlilik, şüphe yok ki, yeni rejimle birlikte yeni toplumu oluşturmada izlenecek programı ortaya koyma çabalarından kaynaklanmaktadır. Çıkış noktası realizm olan bu çabaların proleter devrim ve sosyalizmle beslenmesinin gerekliliği, toplumu biçimlendirmede temel alınan unsurların da bu çerçevede belirlenmesi ihtiyacını doğurur. Proleterya merkezli bu programa karşılık, Troçki (1879-1940)’nin 1923’te kaleme aldığı *Edebiyat ve Devrim* adlı kitabında devrimci sanatın sadece işçi sınıfı tarafından yaratıldığının doğru olmadığından hareketle, Partinin sanata müdahale edemeyeceğini, onu koruması ve özgürleştirilmesi gerektiğini yazar (Champarnaud, 1975: 152). Ancak, bu görüş destek bulmaz ve 1920’li yılların sonunda *tek kültürlülük* ve daha sonra birinci beş yıllık plânda Sovyetler Birliği’nin kültür, sanat ve edebiyat alanındaki stratejisini belirleyen (1928-1931) *kültürel devrim* (Robin, 1986: 20) kavramlarıyla bu süreç ivme kazanır. Özellikle bu beş yıl içinde, eski

---

* Bolşevik yönetici Semachko *byt* terimini şöyle açıklar: bireye ve sosyal bir gruba ait alışkanlıklar, davranışlar, kurallar, gelenekler, inançlar ve düşüncelerin tümü (Champarnaud, 1975: 11).

dünya anlayışının gözden düşürülmesi, itibar kaybettirilmesi ve ortadan kaldırılması amaçlanır.

Sosyalist Realizm.

Sosyalizmin yerleşmesinde ve sosyalist toplumun kuruluş mücadelesinde sanat ve edebiyatın etkin bir rolü vardır. Ancak, sanat ve edebiyat ürünleri gerçeği yansıtmalı, bir başka ifadeyle gerçeğin kendisi olmalıdır. Bu gerçeklik sosyalist ideolojiyle beslenmeli, yeni insan ve yeni toplum bu ideolojik gerçeklik kalıplarına göre şekillenmelidir. Bu görüş doğrultusunda, Plehanov (1856-1918) sanat ve edebiyatla ilgili ölçütleri belirgin hâle getirir. Ona göre “sanatın içeriğini realite oluşturur. Her faaliyette olduğu gibi sanatta da içerik çok önemlidir; ideolojik içerikten mahrum bir çalışma sanat eseri olamaz.” (Champarnaud, 1975: 68-69). Bu kurallar çerçevesinde sanat ve edebiyatın izlenmesi gereken yolu Plehanov şöyle gösterir:

Realite → ideoloji → içerik → biçim → güzellik (Champarnaud, 1975: 70)

Plehanov’un yanı sıra, çeşitli örgütler ve dergiler etrafında kümeleşen sanat ve edebiyat adamlarının ortaya koymaya çalıştıkları yeni sanat ve edebiyat anlayışı, sosyalizmin inşası sorununu, proleteryanın mücadelesini ve yeni insanı, çalışmanın merkezine yerleştirerek şu genel esaslar dahilinde vücut bulur:

Sanat ve edebiyat,

1. Gerçeğe dayalı toplumsal gelişme hedefleri belirlemelidir.
2. *Yeni* kavramının ne anlama geldiğini açıklamalıdır.
3. Kahramanları yüceltmelidir.
4. Çalışanların sosyalizme uygun eğitilmesini hedeflemelidir
5. Gerçeğin ortaya konmasında ve bireylerin ideolojik dönüşümlerinde birliği ve uyumu sağlamalıdır.
6. Geleceğe dair mücadeleler tasarlamalıdır.
7. Yeni bir Rönesans için insanları mücadeleye davet etmelidir. (Robin, 1986: 88-89).

Sosyalizmin toplum tarafından benimsenmesi yanında, sosyalist öğretilerle donatılmış aydın toplumu oluşturma aşamasında karşılaşılan devrim karşıtı hareketler veya yeni kuruluş sürecini yavaşlatacak düşünce biçimlerine karşı mücadele yöntemlerinin belirlenmesini de kapsayan bu ilkeler bazı yönlerden izaha muhtaçtır. Buna göre,

Toplumsal gelişmede ütöpik hedefler belirleyerek zaman kaybetmek yerine, akıl ürünü hedefler ortaya koymak ve toplumu bu doğrultuda bilinçlendirmek gerekir.

Yeni kavramının belirlenmesiyle realist, ancak ideolojiden mahrum olmayan betimlemelerle bu kavrama yüklenen anlamları açıklamak amaçlanır. Bu bağlamda, eskinin realitesiyle bağların kopartılmamasına özen gösterilmelidir.

Kahramanların yüceltilmesi, devrime emeği geçenlerin sanat ve edebiyatta bayraklaştırılması ve yeni kahramanların ortaya çıkartılması, toplumun sosyalizme duyması gereken inancı pekiştirmeye yöneliktir. Bunu gerçekleştirmede müspet işçi, köylü veya kadın kahramanların sembolleştirilerek toplumun onlara özendirilmesi esastır. Yeni toplumu oluşturmada eğitim en önemli unsurdur. Dolayısıyla süreklilik esas olmalıdır. Aile-okul-çevre sacayağına iş yerini de dahil etmek başarı oranını olumlu etkileyecektir.

Realitenin yanı sıra, ideolojik yapılanmanın aynı ortak değerler etrafında tereddüt, kuşku ve yanılığa yer vermeyecek bir şekilde gerçekleştirilmesi lâzımdır.

Toplumsal mücadele, yapısal ve düşünsel reformlara ve devrimlere gösterilecek dirençle bağlantılı olarak süreklilik arz eder. Toplumsal dinamizm, yeni toplumu oluşturma esnasında ortaya çıkması muhtemel bir bıkkınlığa veya atalete yenik düşmemelidir.

Sosyalizm esaslarına dayalı toplum ve toplumlar oluşturmak için sosyalist enternasyonalist organlar aracılığıyla sanat, edebiyat ve siyaset alanında topyekûn evrensel bir değişiklik amaçlanır. Böylece, ikinci rönesansı gerçekleştirmede önemli mesafe alınacağı hesaplanır. Bu, aynı zamanda, nihaî hedefin en önemli evresini oluşturur.

Sanat ve edebiyat adamlarının, ilkelerini ve amaçlarını bu şekilde belirlemiş olduğu edebî anlayış bir müddet sonra *sosyalist realizm* adı altında vücut bulacak ve yapılması plânlanan bütün sanat-edebiyat çalışmalarının ve kültürel etkinliklerin en önemli referansı hâline gelecektir.

Üretilen edebî eserde kalite önemlidir, ancak gerçeğe uygunluk ve sosyal faydayı (Robin, 1986: 120) göz ardı etmek mümkün değildir. Marksizm burjuva döneminin başarılı ürünlerini reddetmez, aksine düşünce ve uygarlığın gelişmesi esnasında ortaya çıkan bütün kıymetli unsurları benimser (Hacıyev, C. X. ve Dadaşzade, M. A., 1969: 3). Bir başka ifadeyle ulaşılmak istenilen güzellik kavramı edebî ürünün kalitesi, gerçekliği ve topluma yararı ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda, henüz sosyalist realizm terimi ortaya konmamış olsa da Rus ve Sovyet edebiyatına ait Maksim Gorki (1868-1936)'nin *Ana* (1906), Serafimoviç (1863-1949)'in *Demir Seli*, Furmanov (1891-1926)'un *Çapayev* (1923), Gladkov (1883-1958)'un *Çimento* (1925) ve Fadayev (1901-1956)'in *Bozgun* adlı eserleri bu edebî akımın temellerini oluşturan prototipler olarak nitelendirilir (Robin, 1986: 78). Hatta, Gorki tek başına sosyalist realizmin öncüsü olarak görülür (Almemmedov, 1982: 14).

İlk kez basında (1932) sözü edilen sosyalist realizm terimi içerik-işlev uyumu bakımından zaman zaman problem teşkil eder. “Sovyet edebiyatının ve Sovyet edebî eleştirisinin temel yöntemi olan sosyalist realizm, realitenin devrimci gelişimi içinde, sanatçıdan gerçeğe uygun ve somut bir temsil ister.” (Aucouturier, 1988: 4).

İçeriğin tanımında belirsizlik olmasına karşın işlevin tanımlanmasında bir zorluk göze çarpmaz. İşlev, devrimci gelişimi içinde realiteye ve sosyalizm anlayışında işçilerin ideolojik eğitimine referans şeklinde ortaya çıkar. “Ukraynalı Yazarlar Birliği'nin başkanı I. Kulik devrimci sosyalist realizmin tanımını şöyle yapar: bir yazar eserlerinde gerçeği sadakatle yansıtırsa, o realist bir yazar ve yöntemi de realizmdir. Eğer Sovyet rejiminin programını destekleyen bir yazar söz konusu ise, o devrimci bir yazardır ve yöntemi de devrimcidir. Bu yazar sosyalizmin kuruluşuna ve sosyalist bir edebiyat yaratmaya katkıda bulunmaya çalışıyorsa yöntemi de sosyalist olacaktır.” (Robin, 1986: 68) ve “sosyalist realizm edebiyatı, mahiyeti itibarıyla insancıldır. Sovyet edibi olmak halkı sevmek, onun arzuları, hisleri ve emelleriyle yaşamak demektir.” (Ahundov, 1987: 6).

Sonuç.

Edebiyat sahasında genellikle şiir ve piyes türünde üretilen eserlerin konu, tema ve içerik gibi ortak özellikleri arasında realizmin ön plana çıktığı görülür. Ancak, söz konusu realizm Stendhal (1783-1842), Balzac (1799-1850) ve Flaubert (1821-1880)'in mensubu

olduğu, bilinen realizm anlayışıyla bazı yönlerden ayrışır. Önce eleştirel realizm, daha sonra da sosyalist realizm veya ihtilalci sosyalist realizm olarak gelişme gösteren bu edebî akım, geleneksel realistler gibi “sanat sanat içindir” ilkesine karşı çıkar ve sanatı topluma hizmet etmekte bir vasıta olarak görür.

Realizm mevcut dönemi, toplumsal ortamı samimiyetle, tam ve doğru bir biçimde ortaya koymayı amaçlar. Dolayısıyla çağdaş yaşamı, toplumsal çevreyi eksiksiz yansıtabilmek için gözlem ve belgelere dayanmak ihtiyacını duyar (Göker, 1982: 56). Sosyalist realizm ve ihtilalci sosyalist realizm de bu kurallar dairesinde yapılırken proleter ideolojinin ön plana çıkması ve her gözlem ve belgenin ideolojik esaslara dayandırılması geleneksel realizmdeki nesnellığe gölge düşürür. Böyle düşünüldüğünde realizm sosyalist veya komünist bir görüntüye bürünür (Ballet ve Petr 1999: 68).

Görüldüğü üzere kuramsal çerçevede proleter idealizme hizmet amacıyla belirli ilkeler doğrultusunda gelişme gösteren bu edebî akım, vücut bulduğu ortamın ideolojik yapısıyla tamamen örtüşen bir görüntü sergiler.

Yeni insan tipinin ve yeni toplumun oluşturulmasına yönelik sanat ve edebiyat çalışmalarında, biçim, içerik, düşünce, sanatın sosyal işlevi, yalın sanat, sosyal fayda ve modernizm bakımından ilkeleri ve amaçları tespit edilen sosyalist realizm edebî hareketi, 1932’den sonra toplumun her kesiminden aydına hitap edecek bir ağırlığa sahip olur.

Kaynakça.

Ahundov, Nazim, (1987), *Azerbaycan Sovet Edebiyatı Haricde*, Bakı, Yayıncı.

Almemmedov, Almemmed, (1982), *Azerbaycan-Rus Edebi Elageleri*, Bakı, Yayıncı.

Aucouturier, Michel, (1988), *Le Réalisme Socialiste*, Paris, PUF.

Ballet, René; Petr Christian, (1999), *Le Réalisme-socialiste, Ce Bel Inconnu*, Paris, La Revue Commune.

- Champarnaud, François, (1975), *Révolution et Contre-Révolution Culturelles en URSS*, Paris, Editions Anthropos.
- Dadaşzade, M. A; Talıbzade, K. (Der.), (1964), Arif, Memmed, “Müasir Edebiyyatın Nezeri Meselelerine Diggeti Artırag”, *Azerbaycan Edebiyyatı Meseleleri*, Bakı, Azərneşr.
- Göker, Cemil, (1982), *Fransa'da Edebiyat Akımları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Hacıyev, C. X.; Dadaşzade, M. A., (1969), *Sovet Edebiyyatı*, Bakı, Maarif.
- İbrahimov, Mirze (1961), *Halgilik ve Realizm Cephesinden*, Bakı, Azərneşr.
- Martinet, Marcel, (1935), *Culture Proletarienne*, Paris, Librairie du Travail.
- Robin, Régine, (1986), *Le Réalisme Socialiste, Une Esthétique Impossible*, Paris, Payot.